IS-SENGĦA TAL-BARRIERI

Charles Camilleri

Matul iż-żmien, sew is-sengħa tal-qtugħ tal-ġebel mill-barrieri, kif ukoll l-għodod li kienu jintażaw sa xi ħamsin sena ilu nbidlu sew. F'dan l-artiklu se naraw il-metodi li kienu jintużaw fil-qtugħ tal-ġebel, l-għodod, u se nsemmu xi ismijiet ta' diversi qatgħat u qisien ta' ġebel.

Qabel ma bdew jintużaw il-magni fil-barrieri, l-ġebel ma kienx joħroġ mill-barriera bħall-lum – forma ta' kantun – imma kien jinqata' skont qisien li kien jitlob l-imgħallem fuq is-sit tal-bini. Biex jibda x-xogħol fuq barriera ġdida, l-ewwel li jrid isir hu li titneħħa l-ħamrija mill-wiċċ. Dari ma kienx hawn gafef, u l-ħamrija kienet titneħħa biz-zappun, billi timtela fil-qfief, u tinġarr minn fuq il-post permezz tal-bhima.

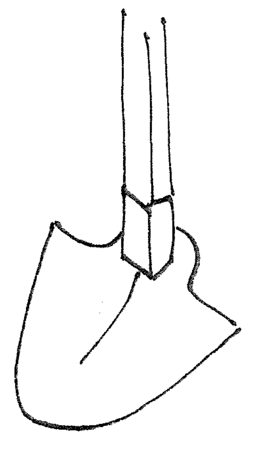

Zappun – li bih kienu jimtlew il-qfief

Meta jinkixef il-wiċċ wieħed ikun jista' jara x'tip ta' blat hemm taħt il-ħamrija. Il-blata tal-wiċċ tista' tkun magħmula minn saff iebes li jissejjaħ SALVAĠĠ; jew jista' jkun saff miksur u mmermer li jissejjaħ FRAGLU; jew saff ta' blat artab li jissejjaħ TURBAZZ. Dan kollu jrid jitneħħa biex jinkixef il-blat it-tajjeb. Il-biċċa xogħol biex jitneħħa l-blat il-ħażin kienet tissejjaħ it-TISFIJA.

Il-blat jista' jkun ukoll ta' tip imsejjaħ SOLL. Ġebel meħud mis-soll ġieli jintuża fil-pedamenti, peress li jekk jintuża 'l fuq mill-qatran, dan jitmermer malajr.

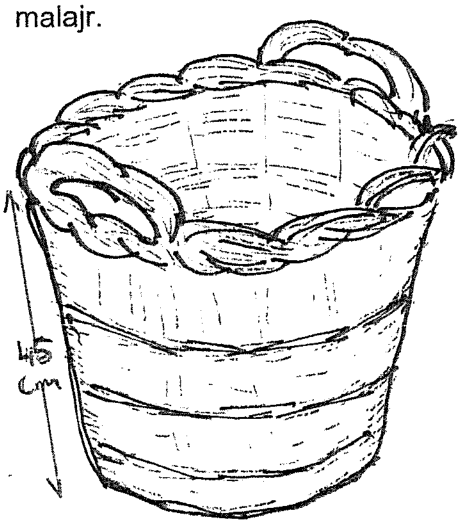

Qoffa bħal dawk li kienu jintużaw biex titneħħa l-ħamrija minn wiċċ il-blat. Ma kienetx tkun magħmula mill-qasab, imma mill-virgi ta' xitla li tissejjaħ "xitla tal-virgi". Kien jingħad għalhekk li l-qoffa kienet magħmula mill-"virgi tal-virgi".

Issa se naraw kif kien jinqata' l-blat mill-barrieri. L-ewwel kienet titħaffer trinka twila li kienet tissejjaħ il-QATGĦA. Imbagħad titħaffer trinka oħra li tiġi skorra mal-qatgħa, u tissejjaħ it-TISLIBA. Tislibiet ikun hemm tnejn: waħda f'kull tarf tal-qatgħa. Il-qatgħat u t-tislibiet kienu jsiru bil-BAQQUN fil-wiċċ tal-blat, u t-trinkatur kien joqgħod attent kif iqatta'. Kienu jintużaw bqaqen ta' diversi tulijiet – skont il-fond tat-trinka – u t-trinka kienet tkun xi seba' pulzieri wiesgħa (15cm).

It-trinkatur kien jibda jħaffer bl-itqal baqqun, li jkun dak li għandu l-iqsar MARLOĊĊ (handle) li jkun fih xi tliet piedi. Fil-biċċa l-kbira, t-trinkatur kien joqgħod bil-qiegħda, b'sieq waħda mimduda mal-art, u l-oħra (l-leminija) mdendla fit-trinka. Il-wisa' tat-trinka kien jidjieq iktar ma l-baqqun jinżel fil-fond, u t-trinkatur ried jikkalkula sewwa – għax l-ebda ħadd m'għandu l-ħila li jibqa' nieżel dritt preċiż RIEGLA ĊOMB iktar ma t-trinka titfannad. In-naħa ta' fuq tat-trinka jkun dejjem usa minn isfel; u l-wisa' ta' fuq jiddetermina kemm it-trinka tista' tkun fonda.

F'barriera li għadha għal kollox ġdida, t-trinkatur ried iħaffer mhux biss "qatgħa" waħda u żewġ tislibiet, imma żewġ

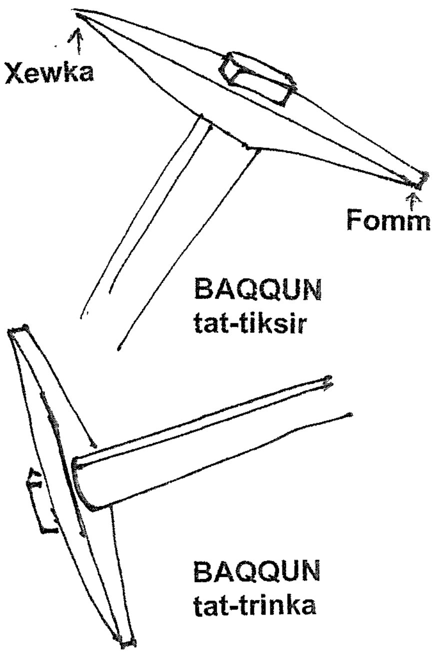

Baqqun – li bih kienet tinqata' t-trinka. Bqaqen kien hemm erba' tulijiet, bl-twal marloċċ ikun ħames piedi u nofs.

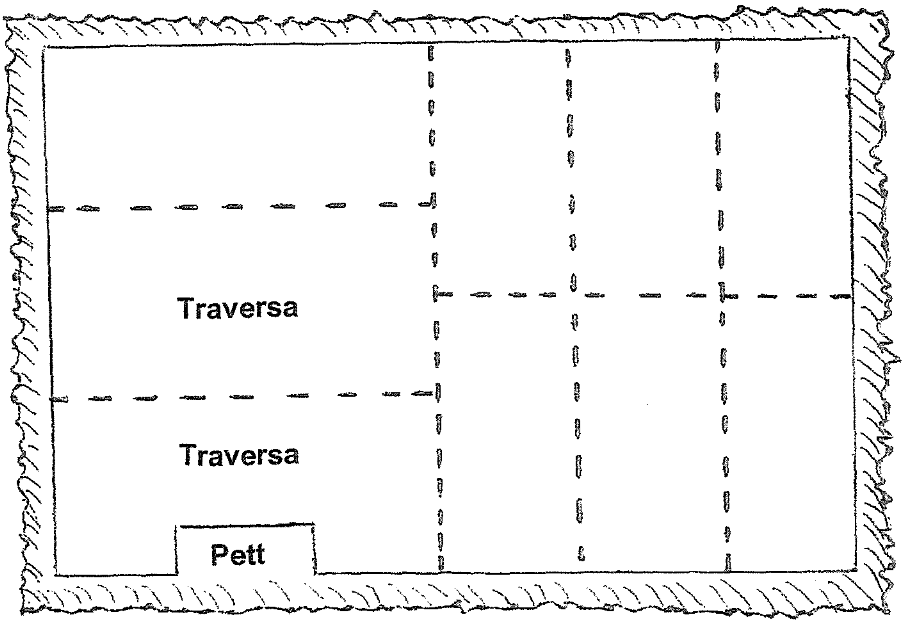

Il-wiċċ tal-barriera kien jitfassal f'taqsimiet biex il-blat jinqata' biċċa biċċa. Kull taqsima tissejjaħ TRAVERSA.

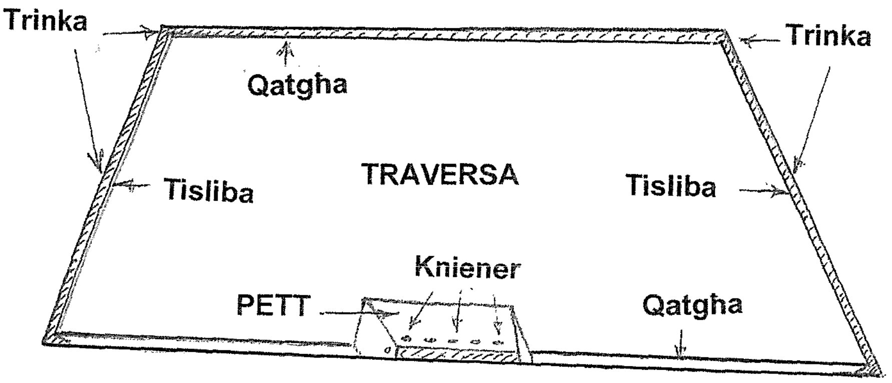

Biex tinqata' l-ewwel traversa kien jitqatta' PETT ma' ġenb wieħed.

qatgħat u żewġ tislibiet biex b'hekk ikun ħaffer rettangolu sħiħ. Kull rettangolu li jinqata' kien ikun bejn wieħed u ieħor tletin pied b'għoxrin pied u kien jissejjaħ TRAVERSA. <u>L-ewwel darba biss</u>, ma waħda mill-qatgħat kien jinqata' wkoll PETT, li kien ikun fond daqskemm kienet fonda t-trinka u kbir biżżejjed biex żewġ ħaddiema jistgħu jinżlu fih u jagħtu daqqiet ta' mazza (ara d-disinn ta' fuq u kif se nispjegaw 'il quddiem).

Fil-pett, imma isfel nett, kienu jitħaffru toqob li jissejħu KNIENER (waħda tissejjaħ KENNIERA), waħda ftit 'il bogħod mill-oħra. Fil-kniener kienu jitpoġġew l-ISPNAJJAR (wieħed jissejjaħ SPNAR). Dawn kienu speċi ta' skriepel kbar. L-ispnajjar kienu jissammru fil-kniener permezz ta' mazza kbira li kienet tkun tiżen mat-tletin ratal (24 kilo) jew aktar. Wara diversi daqqiet li kienu jingħataw fuq l-ispnajjar b'ċertu sengħa, wieħed kien jisma' l-blata tfaqqa' u tinqata' mal-vina tal-blat, bejn il-QATGĦA u ż-żewġ TISLIBIET.

Biex l-ispnajjar ikunu jistgħu jidħlu u joforqu l-blat, u fl-istess ħin ma jeħlux, kienu jintużaw iċ-ĊAPEP. ĊAPPA kienet tkun biċċa landa li kienet titqiegħed bejn l-ispnar u l-blata biex l-ispnar ma jeħilx mal-blat imma jiżloq fuq il-landa. Meta l-ġebla kienet tkun iebsa, waqt li kienet tingħata d-daqqa fuq l-ispnajjar dawn kienu jerġgħu jinbeżqu 'l barra. F'każi bħal dawn, minflok ċapep kienu jintużaw biċċiet tal-injam jew anke tal-karti.

Meta l-blata l-kbira msejħa "traversa" tkun inqatgħat minn isfel mal-vina (bid-daqqiet tal-mazza li l-ħaddiema jkunu taw fuq l-ispnajjar li jkunu imdaħħlin ġol-kniener), kien jibda x-xogħol biex il-blata l-kbira titqatta' f'biċċiet iżgħar (ara d-disinn isfel). It-traversa titqatta' dejjem bl-ispnajjar u d-daqqiet tal-mazza, sakemm ikunu waslu f'biċċiet żgħar biżżejjed li minnhom jistgħu jinqatgħu l-knaten infushom. L-ispnajjar użati biex joforqu kantun minn ieħor huma iżgħar minn dawk

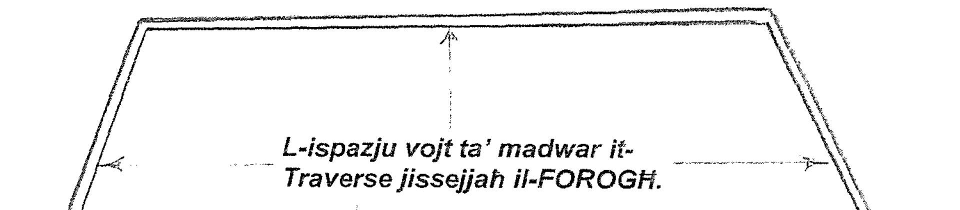

użati fil-bidu tal-proċess, u l-knaten jinferqu minn xulxin bl-użu tal-iskalpellina li tintuża bħala lieva.

Wara li tinqata' l-ewwel traversa fil-barriera, kull traversa oħra jkollha ġenb mikxuf (kif jidher fid-disinn fil-ġenb). Il-ġenb il-mikxuf kien jissejjaħ it-TAVLATURA. Wara li titħaffer trinka u żewġ tislibiet, il-kniener kienu jitħaffru n-naħa t'isfel tat-tavlatura, u l-proċess ikompli kif fissirna qabel. L-ispazju vojt ta' madwar it-traversa, jiġifieri l-ispazju maħluq mit-trinek, kien jissejjaħ il-FOROGĦ.

TIPI TA' XQUQ FIL-BLAT.

Il-blat fil-barriera jista' jkollu xquq li, skont in-natura, d-direzzjoni, u l-inklinatura tagħhom, jingħataw ismijiet differenti:

BRAMA: Din tkun xaqq vertikali jew xi ftit jew wisq wieqaf, imma qatt xaqq mimdud jew orizzontali.

OPPJATURA: Ġeneralment din tkun xaqq mimdud, imma xaqq li ma jasalx 'il bogħod; ngħidu aħna minn xi tlieta sa tlettax-il metru. Ix-xaqq jista' jkun xi ftit għax-xtur, imma qatt vertikali.

QIEGĦ: Qiegħ ikun dejjem xaqq mimdud, u jibqa' sejjer tul kbir.

DAGĦBIEN: Bħal ħofra jew għar fil-blat. Is-soltu jkun vertikali u l-brama tista' tkun fergħa ta' dagħbien.

BRAMA FINA: Jgħidula wkoll ĦARIRA, imma jekk ma tkunx tidher bil-għajn għalkemm tkun hemm xorta, tissejjaħ ukoll BRAMA MUTA jew BRAMA

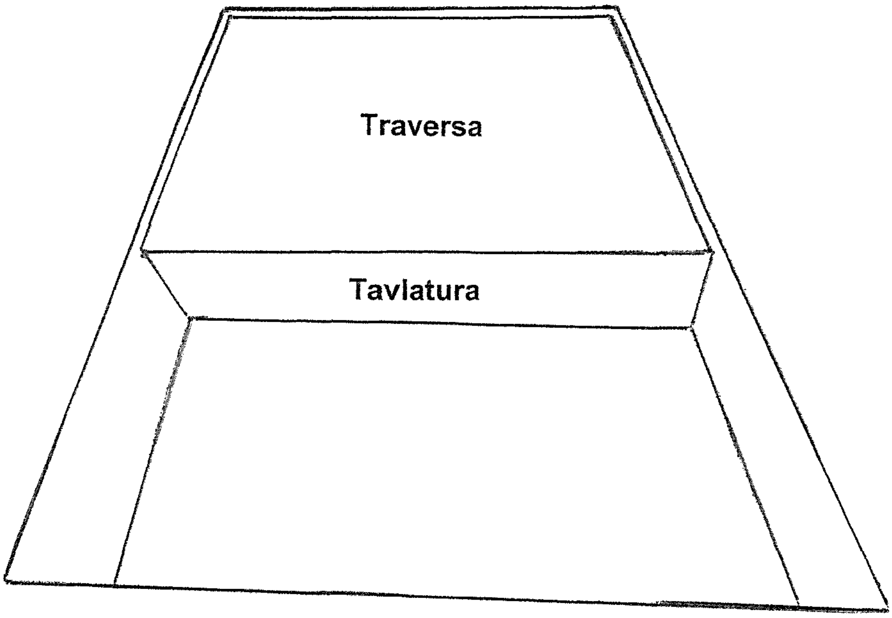

Wara li tinqata'l-ewwel traversa fil-barriera, kull traversa oħra Jkollha ġenb mikxuf li jissejjaħ TAVLATURA

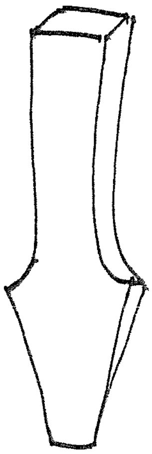

SPNAR għall-kniener u t-traversi

SPNAR għall-ferqa tal-kantun

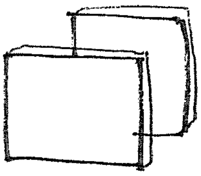

Par CAPEP

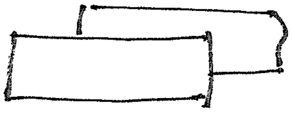

Par LANDI doppji

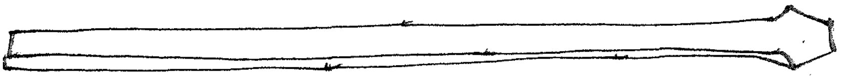

SKALPELLINA għall-qlib tal-ġebel

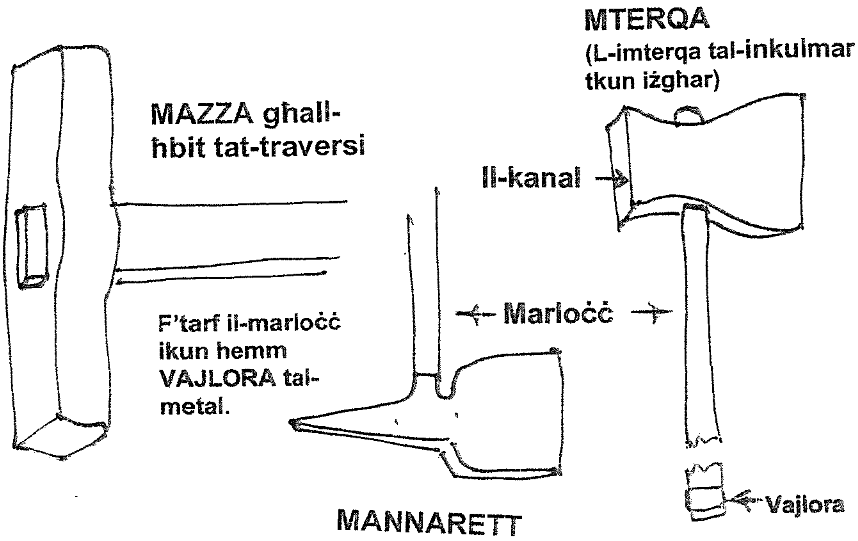

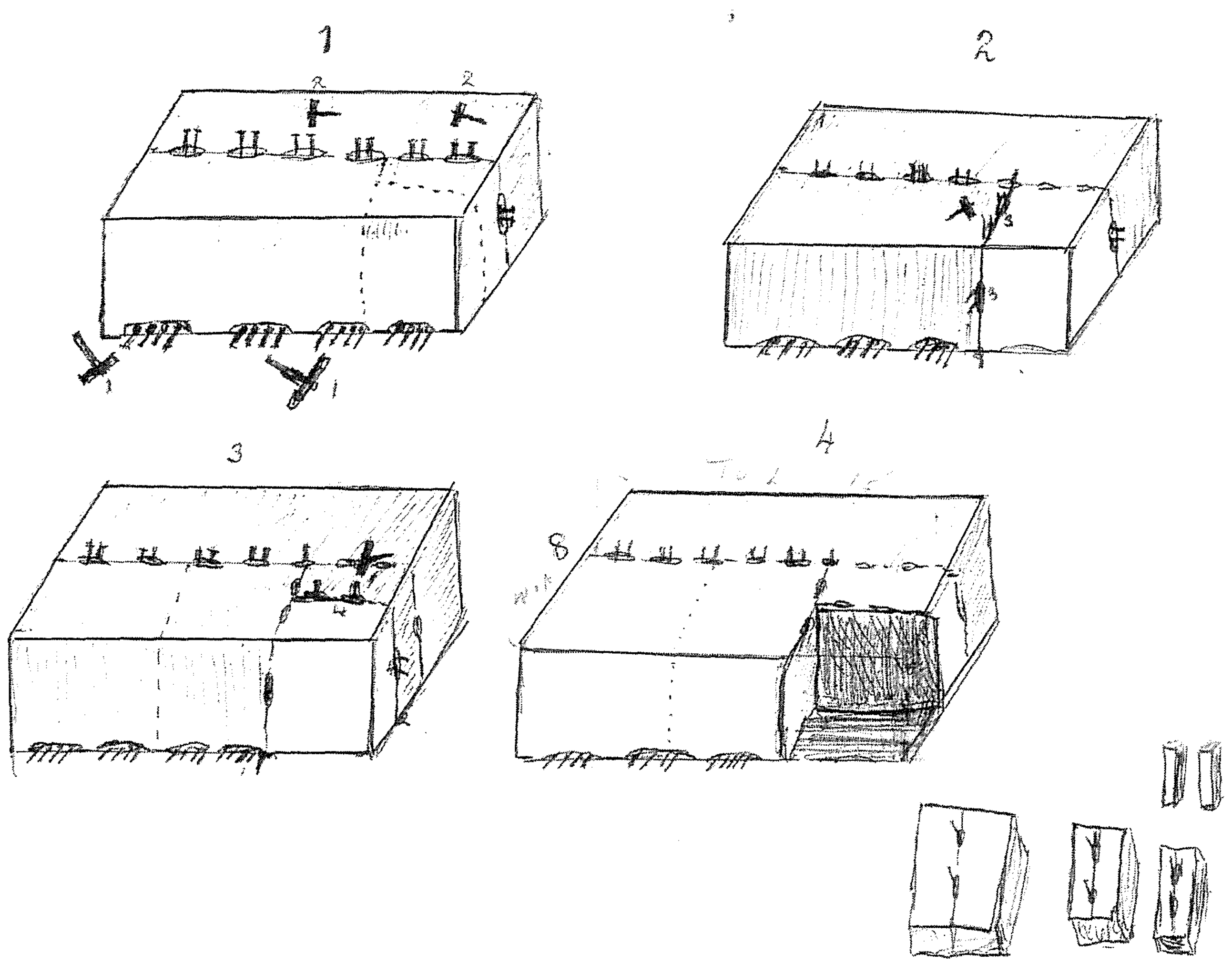

Disinn magħmul minn Innocenzo Camilleri fl-1976, biex ifiehem il-proċess tal-qtugħ tal-ġebel bl-ispnajjar sakemm fl-aħħar tasal biex ikollok kantun.

LIXXA. Għal din trid toqgħod attent għax il-ġebla tista' tinqasam waqt li tkun qed tinħadem.

IL-QISIEN TAL-ĠEBEL

Skont il-qies li kienet tinqata', il-ġebla kienet tingħata isem differenti:

IL-BIĊĊA: Din kienet tiskorri l-ħmistax-il pied kubu u kienet l-ikbar qies li kien joħroġ mill-barrieri. L-antiki kienu jgħidu "biċċa taqleb nofs karettun". Dan għaliex fuq karettun ma kinux joqgħodu żewġ biċċiet.

Fil-fatt, biex jgħabbuha, kienu l-ewwel igerbuha u jqegħduha wieqfa; iħollu l-bagħal minn mal-karettun u jpoġġu l-karettun bix-xatba u l-lasti weqfin mall-biċċa; jorbtu l-"biċċa" mal-karettun u mbagħad jarbulawh biex ix-xatba u l-lasti jerġgħu jiġu mimduda. B'hekk il-"biċċa" kienet tiġi fuq il-karettun u jerġgħu jorbtu l-bagħal. Meta daħlu l-krejnijiet, il-"biċċiet" bdew jitgħabbew fuq it-trakkijiet permezz tal-krejn.

L-ISKARPA: It-tieni l-ikbar qies kienet l-iskarpa. Din kienet tkun blokka li ma tiskorrix ħmistax-il pied kubu. Skarpa li kienet tkun kwadra kienet tissejjaħ ROMBLU.

IL-BLATA: Blata hi blokka twila mhux inqas minn tliet piedi u nofs (1.10 mtrs).

IL-KAVALL: Il-Kavall hu blokka li t-tul tiegħu hu inqas minn tliet piedi u nofs. Mela itwal minn tliet piedi u nofs jissejjaħ "blata" u inqas minn tliet piedi u nofs jissejjaħ "kavall".

VAŻA: Hekk tissejjaħ blokka li s-sezzjoni tagħha kienet ta'

ħdax-il pulzier b'xiber u kwart (11" x 13").

KANTUN DOBBLU: Kantun wiesa' ħdax-il pulzier.

KANTUN SINGLU: Kantun wiesa' disa' pulzieri.

Il-kliem "blata" u "kavall" kienu jalludu biss għat-tul; waqt li "vaża", "kantun dobblu", u "kantun singlu" kienu jalludu biss għall-ħxuna. Għaldaqstant seta' jkollok "blata tal-kantun" (9 pulzieri wisa', 10 pulzieri u kwart għoli, u 3 piedi u nofs tul), u seta' jkollok "kavall tal-vażi" (13-il pulzier wisa', 10 pulzieri u kwart għoli, u minn tnejn sa tliet piedi u nofs tul).

XULLIEL: Xulliela hi blokka li għandha għoli ta' 10 pulzieri u kwart, imma t-tul u l-ħxuna mhux determinati. Ix-xulliel kien jintuża fid-dobblu fejn wiċċ wieħed biss ikun jidher.

XRIEK: Ix-xorok kienu jintużaw biex isaqqfu bihom. Kienu jkunu xi tliet pulzieri ħoxnin, u t-tul kien ivarja. L-itwal xriek kien dak li jissejjaħ "tal-qasba" (6 piedi u għaxar pulzieri u nofs). Meta x-xorok tal-qasba kienu jintużaw biex isaqqfu bihom, l-irjus kienu jitqiegħdu fuq il-KILEB. Il-kileb kienu ġebel kbir ħiereġ 'il barra mill-ħajt. Peress li x-xorok tal-qasba kienu jkunu twal, ġieli kienu jinqasmu, u biex jintrifdu kien jitqiegħed travu fin-nofs li kien jissejjaħ PASTAŻ. Ġeneralment, il-wisa' tax-xorok kien ikun ta' xiber (11-il pulzier). Ix-xorok kienu jinxtraw bil-BARKATA. BARKATA kienet numru ta' xorok ta' tul speċifikat. Jekk it-tul tax-xriek ikun qasir, in-numru ta' xorok fil-barkata kien ikun relattivament kbir. Meta jiżdied it-tul tax-xriek, in-numru ta' xorok fil-barkata kien jonqos. It-tul tax-xorok f'barkata kien ivarja minn tlett ixbar sa ħamest ixbar u nofs, u kienu jinbigħu hekk:

Tul (bix-xiber)	**Barkata** (numru ta' xorok)
3	16
3 ¼	15
3 ½	14
3 ¾	13
4	12
4 ¼	11
4 ½	10
4 ¾	9
5	8
5 ¼	7
5 ½	6

Xorok itwal minn ħamest ixbar u nofs kienu jinbigħu bil-wieħed.

KAPTELL: hu xriek li jkun eħxen minn 4 pulzieri.

SKALUNA: Meta taraġ kien għadu jsir bil-ġebel, kull targa kienet tissejjaħ skaluna, u l-ġebla kienet tinqata' skond il-bżonn.

ĊANGATURA: kienet tintuża biex titqiegħed fl-art flok il-madum.

L-IŻMARRATUR

Ta' min jgħid li qabel mal-knaten u ġebel ieħor joħorġu mill-barriera, dawn kienu jiġu ŻMARRATI. Xi ħaddiem kien ikun inkarigat li, permezz tal-kanal tal-imterqa, iqarreb kemm jista' jkun il-kantun lejn l-għamla finali tiegħu, biex imbagħad il-ġebel kien jintnaġar minn-NAĠĠAR fuq il-post fejn se jsir il-bini. In-naġġar, permezz tal-mannarett u r-raxketta, kien jonġor l-uċuħ kollha biex jiġu lixxi u l-kantun ikun jista' jitqiegħed f'postu fil-bini.

Hekk tajna ħarsa ħafifa lejn sengħa antika ta' missirijietna; sengħa li llum inbidlet mhux ftit. It-tbatija tal-ħaddiem tal-barrieri, għall-grazzja t'Alla, naqset ħafna; imma m'għandna qatt nittraskuraw dis-sengħa qadima li missirijietna kienu tant mgħallmin fiha, u għandna nżommu l-kliem tekniku li kien jintuża fiha.

© **Charles Camilleri**

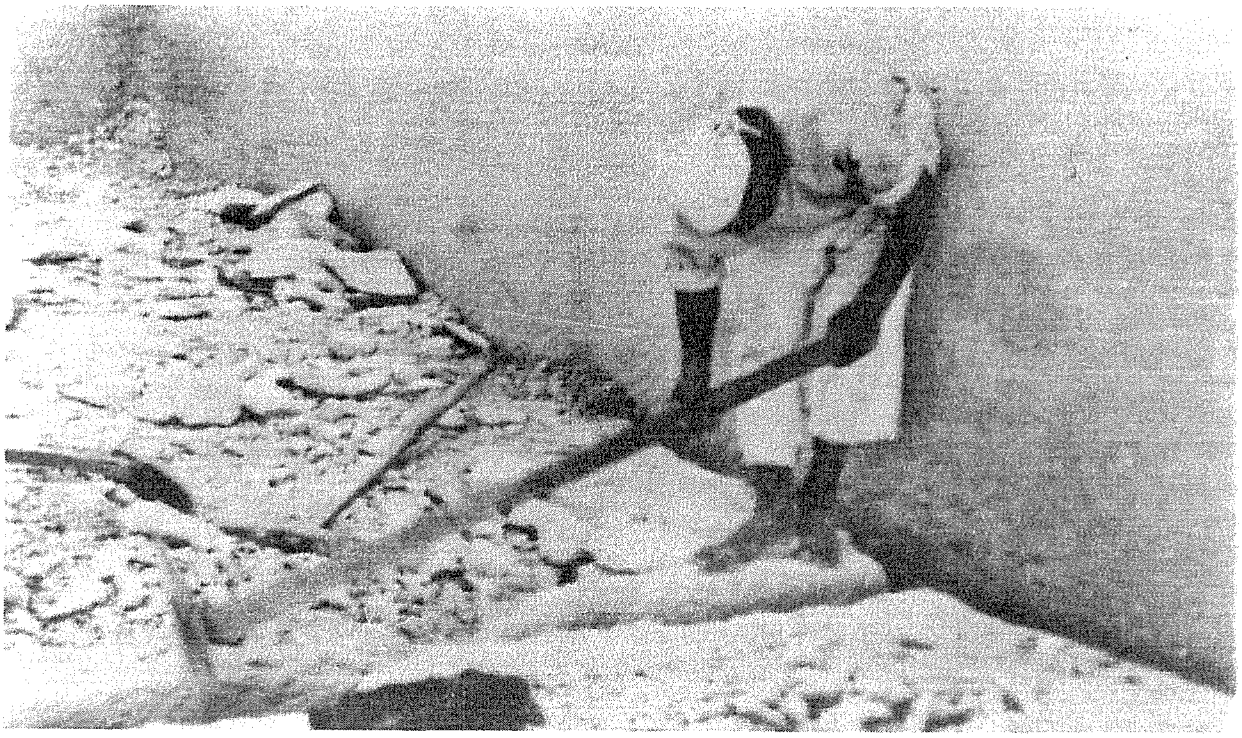

Trinkatur, milwi ganċ, iħaffer bil-baqqun it-trinka ta' madwar it-traversa.

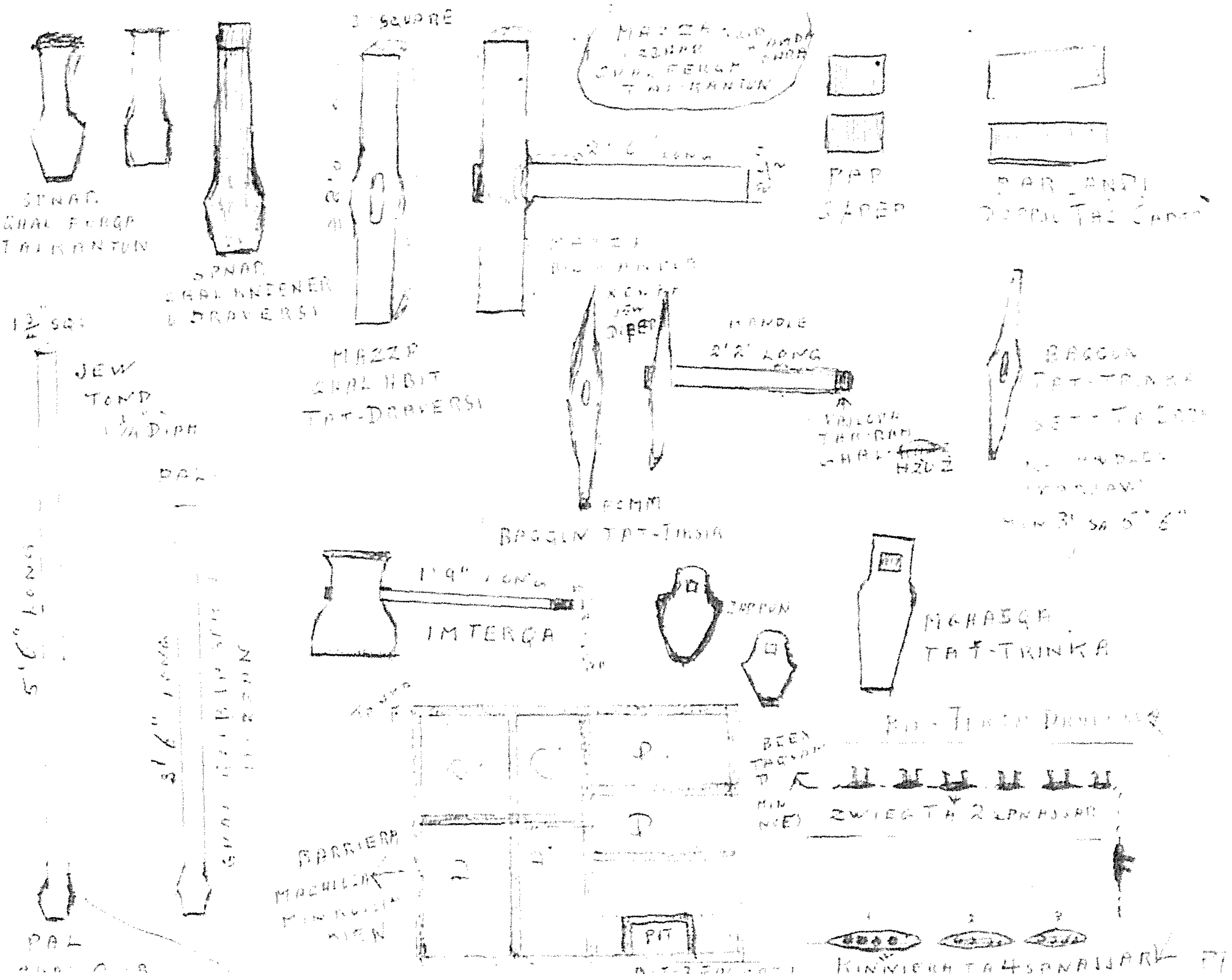

IL-BAQQUN TAT-TIKSIR

Dak li jidher hawn fuq huwa disinn ieħor magħmul minn Innocenzo Camilleri fl-1976 biex ifiehem l-għodda u x-xogħol tal-barrieri. Mhux importanti li r-riproduzzjoni tad-disinn m'hijiex daqshekk ċara – it-tagħrif kollu li fih qiegħed imniżżel fl-artiklu tagħna. Li xtaqna ninnutaw imma, hu l-fatt ta' kemm l-ilsien Malti kien għadu b'saħħtu ma' niesna sa ftit tas-snin ilu. Isimgħu il-frażijiet imniżżla fid-disinn u użati bl-aktar mod naturali mill-ħaddiema ta' ftit snin ilu:

* Spnar **għall-ferqa** tal-kantun.
* Mazza **għall-ħbit** tat-traversi.
* Kien hemm kniener ta' erba' spnajjar, imma wkoll **żwieġ** ta' żewġ spnajjar.
* Il-vojt ta' madwar it-traversa kien jissejjaħ **il-forogħ.**

Xi ġmiel ta' kliem, u x'differenza mill-lum fejn kulħadd ikisser u jfarrak il-lingwa.
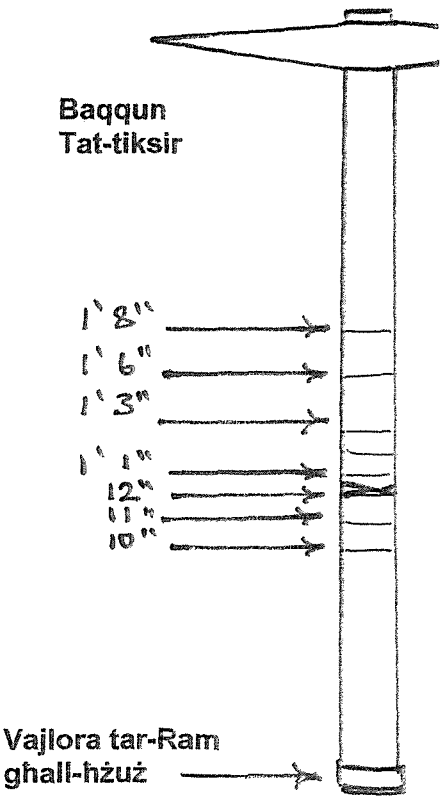
Fid-disinn t'hawn fuq hemm ħaġa li ma ssemmietx fl-artiklu. Dak li jissejjaħ il-**Baqqun tat-tiksir**, li kien ikollu marloġġ ta' żewġ piedi u żewġ pulzieri, f'tarf il-marloġġ kien ikollu wkoll **vajlora**. Fid-disinn din il-vajlora qiegħda mmarkata u ħdejha hemm miktub: **"Vajlora tar-ram għall-ħżuż"**. Ir-raġuni kienet li fuq il-marloġġ ta' dal-baqqun kienu jiġu mmarkati diversi qisien, kif jidher fid-disinn tal-ġenb. Il-ħaddiem fil-barriera kien juża l-marloġġ biex ikejjel il-qisien li għandu bżonn skont id-daqs tal-ġebel li ordnawlu, u bil-vajlora fit-tarf tal-marloġġ kien jagħmel ħażż biex ikun jaf fejn se jagħmel il-kannierra biex jofroq il-kantun. Il-marki fuq il-marloġġ kienu jsiru b'għafsa bix-xifer tal-mannarett.